

SDE Analiz

Türk Dış Politikasında Ermeni Sorunu:

Tarihsel Açmaz İçin Çözüm Önerileri

Prof. Dr. Birol AKGÜN • Doç. Dr. Murat ÇEMREK

İçindekiler:

Özet	3
Giriş	4
Ermeni Sorununun Uluslararasılaşması	8
Ermeni Soykırımı İddialarının Tarihsel Arkapları	10
Türkiye'nin Stratejisi	13
Protokoller: Tarafların Beklentileri ve Sonuçları	15
Türk Dış Politikası İçin Öneriler	17

Özet

Bu çalışmanın amacı, I. Dünya Savaşı sırasında “1915 Olayları” olarak tanımlanabilecek Osmanlı Devleti’nin Ermeni vatandaşlarına uyguladığı zorunlu göç (tehcir) politikasının tarihsel bir analizini yapmak ve bundan hareketle bir eleştiri ya da haklılığını geliştirmek değildir. 1915 Olayları’nın özellikle Batı dünyasında “Ermeni soykırımı” olarak algılanmasından ve Türkiye üzerinde “Demokles’in Kılıcı” gibi sallanmasından hareketle, bölgesinde güçlü bir aktör olmak için dış politikasını yeniden kurguladığı bir dönemde konuya dair açmazlara dikkat çekmek ve öneriler listesi sunmaktır.

Bunun ötesinde acıların, I. Dünya Savaşı şartlarında yaşandığından hareketle, ne acılara maruz kalan Ermeni ve Türk toplumlarını “kutsamak” ne de “günah keçisi” haline getirmektir. Tam tersine meselenin insanî yönü, en erdemli faaliyet olması gereken siyaset için her zaman temel sorunsal olmuştur. Siyasetin hassaten de dış politika yapımının, kulaklara ne kadar hoş gelse de, “tarihi tarihçilere bırakalım” ucuzculuğundan kurtarılması ve “çözumsuzlüğü çözüm gören” sakat anlayışın terk edilebilmesi için çeşitli siyasa önerilerinin dillendirilmesi gereklidir.

Bugünü, tarihi değerlendirmeden anlayamayacağımız gibi, tarihi de bugünün perspektifinden değerlendirmemiz eşyanın tabiatı gereğidir. Tarihi sadece arşivlere, evraklara ve sair belgelere indirgemek nasıl bir haksızlıksa, aynı şekilde “kutsal bir inek” haline getirip ideolojilerimizin payandası kılmak da başka bir haksızlıktır. Türkiye’de bir düşünce derinliğinin hatta düşünce kuşağının oluşabilmesi için düşüncelerin ifade edilebileceği ortamlarının sadece niceliksel enflasyonu değil, niteliksel artışına olan ihtiyaç da bu çalışmayı kaleme almayı gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Ermeni Sorunu, 1915 Olayları, 2009 Protokolleri

Giriş

"Ermeni" ile başlayıp "sorunu", "meselesi", "tenkili", "tehciri", "pogromu", "mezalimi", "kırımı", "(sözde) soykırımı", "terörü", "tasarısı" ve "diasporası" ile uzayıp giden kavram listesi yaklaşık son elli yıldır genelde Türk siyasetinin karar vericilerinin (decision-makers) özelde de Türk dış politika yapımcılarının (policy-makers) en çetrefilli meselelerinden ve değişmez gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır.

Herhangi bir konuyu insanlara iki düzeyde anlatmak imkânsız değilse de çok zordur: hiç bilmedikleri bir şeyi ya da çok iyi bildiklerini sandıkları şeyi. Bir konuyu çok iyi bilenler, zaten olur da bir şeyleri gözden kaçırdıkları endişesiyle yeni bilgilere her zaman aç/ık/turlar. Elbette bilgi, sahibine bir fikir ya da kanaat oluşturma imkânı sağlar; ancak sağlam bilgi sahibi olmadan kanaat sahibi olanlar bildiklerini varsaydıklarını ideolojikleştirip birer taassup meselesi haline getirirler. İdeolojiler ise Cemil Meriç'in ifadesiyle "idrake giydirilen deli gömlekleri" olduğundan o konudaki farklı bilgilere, fikirlere ve kanaatlere zihnin kapılarını kozmik kasalar gibi kilitlerler. Böylece bir tarafın "ak" dediğine diğer taraf eşyanın tabiatı gereği "kara" dediği münazaralarda, amaç ortak doğruya ulaşmak için bir diyalog geliştirmek değil, kendi görüşünü diğer tarafa kabul ettirmektir. Zaten kendi görüşünden en küçük bir sapmanın dahi "ihamet" veya "revizyonizm" olarak damgalanacağı korkusu ile taraflar duruşlarını değiştiremediklerinden, tüm sesler bastırılınca "ak" ve "kara" taraf/tar/larını "füme" ya da "kurşunî" arası herhangi bir gri tonda bile buluşturmak mümkün olmaz. Bu yüzden, "Ermeni" ile başlayıp "sorunu", "meselesi", "tenkili", "tehciri", "pogromu", "mezalimi", "kırımı", "(sözde) soykırımı", "terörü", "tasarısı" ve "diasporası" ile uzayıp giden kavram listesi yaklaşık son elli yıldır genelde Türk siyasetinin karar vericilerinin (decision-makers) özelde de Türk dış politika yapımcılarının (policy-makers) en çetrefilli meselelerinden ve değişmez gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır.

Genç Türk diplomat adayları daha Dışişleri Bakanlığı Meslek Memurluğu Giriş Sınavları'nda "sözde Ermeni soykırımı" ile tanışırlar. Bu sınavı başarı ile geçip mesleğe başlamaya hak kazanan genç hariciyeciler, bakanlığın eğitim seminerlerinde "Ermeni iddiaları" dosyasıyla karşılaşır ve meslek hayatlarının geri kalanında bu kronik konuya dair bir şekilde siyasalar üretmek üzere raporlar hazırlarlar. Sadece hariciyeciler değildir elbet bu sorunu ajandalarında taşımak zorunda olanlar. Sivil ve askerî Türk bürok-

SDE Analiz

rasisi, akademiası ve siyasetçileri, hatta özellikle her Nisan ayında medyanın konuyla daha fazla ilgilenmesiyle sıradan vatandaşların da gündemi haline gelir. Aslında daha genel konuşmak gerekirse, rapor boyunca "Ermeni sorunu" olarak adlandıracağımız kavram "Milli Tarih" "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi" dersleri ile ilkokuldan üniversite dâhil tüm eğitim ve öğrenim hayatı boyunca her Türk vatandaşının tarihî olduğu kadar siyasal ve aktüel bilgi dağarcığının hatırı sayılır bir parçasını oluşturur. Batı ülkelerinin başkentlerini, özellikle de Washington'u, ziyaret edecek Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlarının, Başbakanlarının, Dışişleri Bakanlarının ve/ya üst düzey sivil ve askerî bürokratların çantalarında mutlaka iyi çalışılmış bir "Ermeni Dosyası" diğer gündem maddelerinin yanında özel yerini alır. Benzer şekilde, yolu Ankara'ya düşen Batılı, hassaten Amerikalı, diplomatlar da mutlaka "Ermeni soykırımı iddiaları"na ilişkin temsil ettikleri devletin resmî tutumu hakkında detaylı sorulara muhatap olurlar. Her yıl Nisan ayında, nükseden kronik ateşli hastalıklarda olduğu gibi Türkiye'nin siyasî tansiyonu yükselerek Ankara -Washington ilişkileri gerilmeye başlar. Zira 1975'de alınan bir kararla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanının her yıl 24 Nisan'da, 1915'te Ermenilerin maruz kaldıkları menfur olayları kınayan bir açıklama yapması istenmiştir. Bugüne kadar yalnızca bir defa Ronald Reagan'ın başkanlığı döneminde, 1981'de, "soykırım" ifadesi kullanılmıştır. Fakat her Nisan'da Türkiye, acaba "dost" ve "müttefik" hatta "stratejik ortak" ABD Başkanının yıllık olağan mesajında o "tehlikeli" sözcüğü ağızdan çıkarıp çıkarmayacağına kilitlenir. Velew ki; ABD Başkanı bu kınama mesajında o duyulmak istenmeyen "tehlikeli sözcük" yerine daha ağır ifadeler kullansa bile, eğer "soykırım" lafzı mesajın metninde geçmiyorsa ülke olarak derin bir nefes alınır. Bununla ilintili olarak ne zaman Amerikan Kongresine (Temsilciler Meclisi ve Senato) ve alt organlarına (Dış İlişkiler Komitesi gibi) bir Ermeni tasarı gelse, tasarıның içeriğinden ve tarihsel arka planından bağımsız olarak, genelde Türk-Amerikan ilişkilerinin akıbeti özelde İncirlik'teki Amerikan üssünün geleceği sokaktaki insanın da günlük konuşmalarının parçası haline gelir. Ermeni tasarılarının ABD'de Kongre gündemine gelmemesi için en azından Washington'a kalabalık bir parlamento heyeti mutlaka gönderilirken, hem bu heyet hem de lobicilik şirketleri vasıtasıyla siyasî ve diplomatik çalışmalara hız verilir. Bunlar yapılırken, Amerika'daki güçlü olduğu bilinen Yahudi/Musevi lobisinin de desteğini almak üzere azamî gayret gösterilir. Hatta gerekirse Tel Aviv devreye sokulurken, Türkiye adeta Holocaust'un insanlık tarihindeki yegâne "soykırım" olarak kalması için canhıraş uğraşan bir ülke konumuna gelir. Sonuçta, 25 Nisan tarihli Türkiye gazetelerinin manşetlerini ve iç sayfalarını, ABD başkanının o yılki mesajının gizli şifrelerini yorumlayan başlıklar ve köşe yazıları doldurur.

2010 Nisan'ında da durum pek farklı sayılmaz. Üstelik bu kez Ermeni sorunu yalnızca ABD başkentinde değil, İsveç, İngiltere ve İspanya gibi diğer "dost" ve "müttefik" ülkelerin parlamentolarında da gündeme gelmiş

Zira 1975'de alınan bir kararla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanının her yıl 24 Nisan'da, 1915'te Ermenilerin maruz kaldıkları menfur olayları kınayan bir açıklama yapması istenmiştir. Bugüne kadar yalnızca bir defa Ronald Reagan'ın başkanlığı döneminde, 1981'de, "soykırım" ifadesi kullanılmıştır.

SDE Analiz

bulunmaktadır. Türkiye'yi uluslararası arenada Cumhuriyet'in kuruluşu öncesinde yaşananlarla köşeye sıkıştırmaya çalışan Ermeni diasporası, Ankara'ya yönelik siyasî kuşatmasını ve cephe derinliğini her geçen yıl istikrarlı bir şekilde genişletmektedir. Bu yıl belki de tek yenilik ise, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan'ın Gazze saldırılarından dolayı İsrail'i yüksek tonda ve üst perdeden eleştirmesinden dolayı, Türkiye'ye kırıgın ABD'deki Yahudi/Musevî lobisinin devre dışı kalmasıdır. Amerikan Kongresinin Dış İlişkiler Komitesi'nden ve İsveç Parlamentosu'ndan "Ermeni soykırımını" tanıma kararlarının "bir oy" farkla geçmesi Türk dış politikasının muhkem bir bölgesel güç olmak yolunda atmakta olduğu pro-aktif adımlara ket vurmuştur. Dahası iki oylama arasındaki zamanın kısalığı Türkiye'nin uluslararası imajını olumsuz etkilemiştir.

Bu raporun amacı I. Dünya Savaşı sırasında "1915 Olayları" olarak tanımlanabilecek Osmanlı Devleti'nin Ermeni vatandaşlarına uyguladığı zorunlu göç (tehcir) politikasını tarihsel bir analizini yapmak ve bundan hareketle bir eleştiri ya da haklılığını geliştirmek değildir. Bu rapor, 1915 Olayları'nın özellikle Batı dünyasında "Ermeni soykırımı" olarak algılanmasından ve Türkiye üzerinde "Demokles'in Kılıcı" gibi sallanmasından hareketle, bölgesinde güçlü bir aktör olmak için dış politikasının yeniden kurgulandığı bir dönemde konuya dair açmazlara dikkat çekmek ve öneriler listesi sunmaktır. Türkiye'nin "komşularla sıfır problem maksimum işbirliği" ifadesinde özetlenebilecek yeni dış politika felsefesi, coğrafya/uzam bağlamında temel bir işlevsellik taşıdığı gibi, Türkiye'nin zaman bağlamında da problemlerini sınırlamasa bile en azından asgariye çekme gayretini gerektirmektedir. "1915 Olayları" derken de ne yaşananları bir tarihsel kesite hapsederek "tarihleştirmek" ne de meseleyi dogmatik hale getirip "tarihsizleştirmek"tir. Bugünü, tarihi değerlendirmeden anlayamayacağımız gibi, tarihi de bugünün perspektifinden değerlendirmemiz eşyanın tabiatı gereğidir. Tarihi sadece arşivlere, evraklara ve sair belgelere indirgemek nasıl bir haksızlıkta, aynı şekilde "kutsal bir inek" haline getirip ideolojilerimizin payandası kılmak da başka bir haksızlıktır. Bunun ötesinde yaşanan acıların I. Dünya Savaşı şartlarında yaşandığından hareketle, ne acılara maruz kalan Ermeni ve Türk toplumlarını "kutsamak" ne de "günah keçisi" haline getirmektir. Tam tersine meselenin insanî yönü, insana içkin en erdemli faaliyet olması gereken siyaset için antik Yunan'dan itibaren temel sorunsaldır. Siyaset hassaten de dış politika yapımının kulaklara ne kadar hoş gelse de "tarihi tarihçilere bırakalım" ucuzculuğundan kurtarılması ve "çözüksüzlüğü çözüm gören" sakat anlayışın terk edilebilmesi için çeşitli siyasa önerilerinin dillendirilmesi gereklidir. Aynı şekilde, başka ülkelerin parlamentolarında "soykırım"ı tanıma yönünde olumlu oy kullananları dünya haritasında Ermenistan'ın yerini gösterememekle takbih etmek siyasal kararların coğrafya bilgisine ihtiyaç duymadıklarını akıld tutmayı gerektirir. Elbette nihayetinde iktidar sahipleri çeşitli siyasa önerilerinden en rasyonel bulduklarını uygulama hakkına sahiptirler. Çünkü

SDE Analiz

demokratik toplumlarda siyasiler, izledikleri politikaların ve yaptıkları tercihlerin sonuçlarını bir sonraki seçimlerde iktidar meyvesi ya da muhalefet sandalyesi olarak göreceklerdir. Türkiye’de bir düşünce derinliğinin hatta düşünce kuşağının oluşabilmesi için düşüncelerin ifade edilebileceği ortamlarının sadece niceliksel enflasyonu değil, niteliksel artışına olan ihtiyaç da bu raporu yazmayı gerekli kılmaktadır.

Türkiye, bugüne kadar 1915 Olayları için Ermenistan ve Ermeni diasporasının “Ermeni soykırımı” iddiasına karşılık sadece reaktif/apolojik bir şekilde “soykırım değildir” demenin ötesinde ortaya somut bir tanım çerçevesi koyamadığı için, siyasî değilse bile entelektüel aurayı kaptırmış gözükmektedir. Türkiye’den beklenen, mefhum-u-muhalifinden hareketle sorunun ne olmadığını değil, ne olduğunu ortaya koymasıdır. Türkiye kendi kavramlarını geliştiremediği ve konuyu açık yürekle tartışmadığı sürece, soruna ne isim verileceğini ve nasıl kurgulanacağını Ermeni diasporasına bırakmış olmaktadır. Çözümün anahtarı, yaşanan tarihi olayları unut/turmak veya olmamış kabul etmek değil, konunun her iki toplumca da yapıcı diyalog zemininde açıkça tartışılmasını teşvik etmek ve böylece ortak bir hafızanın oluşumunun yolunu açmaktır. Ancak bu sayede, Ermeni sorunu Türkiye açısından bir paranoya ve güvenlik sorunu olmaktan çıkacak (de-securization); Ermeniler açısından ise Türklerle karşılıklı konuşamamanın yarattığı “seçilmiş travma”dan kurtulma imkânı sağlayacaktır. Tarihin yükünden kurtulmadan Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi mümkün gözükmemektedir.

Çözümün anahtarı, yaşanan tarihi olayları unut/turmak veya olmamış kabul etmek değil, konunun her iki toplumca da yapıcı diyalog zemininde açıkça tartışılmasını teşvik etmek ve böylece ortak bir tarihi hafızanın oluşumunun yolunu açmaktır. Ancak bu sayede, Ermeni sorunu Türkiye açısından bir paranoya ve güvenlik sorunu olmaktan çıkacak (de-securization); Ermeniler açısından ise Türklerle karşılıklı konuşamamanın yarattığı travmadan kurtulma imkânı sağlayacaktır. Tarihin yükünden kurtulmadan Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi mümkün gözükmemektedir.

SDE Analiz

Ermeni Sorununun Uluslararasılaşması

1915 Olaylarının çeşitli ülke parlamentolarında "soykırım" olarak tanınmaya başlanmasının 55 yıllık bir tarihi bulunuyor. Türkiye ile hiçbir siyasi sorunu olmayan Latin Amerika ülkelerinden Uruguay, 1965'te Ermeni diasporasının etkinliğiyle soykırım iddialarını tanıyan ilk devlet olmuştur. Hatta bir kere tanımayla yetinmeyen Uruguay, 2004 ve 2005'de de "Ermeni soykırımı" nı parlamentosunda kabul etmiştir. İlerleyen yıllarda Uruguay'ı Güney Kıbrıs Rum Kesimi (1982), Arjantin (1993, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007), Rusya Federasyonu (1995, 2005), Kanada (1996, 2000, 2004), Yunanistan (1996), Lübnan (1997, 2000), Belçika (1998), İtalya (2000), İsveç (2000, 2010), Vatikan (2000), Fransa (2001), İsviçre (2003), Slovakya (2004), Hollanda (2004), Polonya (2005), Almanya (2005), Venezüella (2005), Litvanya (2005), Şili (2007), Galler (2010), İskoçya (2010), Katalonya (2010) takip etmiştir. Hatta Fransa ve İsviçre Holocaust konusundaki tutumu gibi "Ermeni soykırımı" nı inkâr edenlere ceza veren düzenlemeler de yapmışlardır. Ayrıca bu ülkelerin yanında ABD'nin 50 eyaletinden 42'si; Büyük Britanya'nın İngiltere (yerel parlamentosu yoktur) hariç diğer bölümünü oluşturan Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın yerel parlamentoları da "Ermeni soykırımı" nı tanımışlardır. Başbakan Erdoğan benzer bir kararın İngiliz Avam Kamarasında da alınmaması için kısa bir süre önce doğrudan Londra'yı ziyaret etmiştir. Aslında İngiltere resmî olarak uzun süredir "Ermeni katliamlarını" kınamakla birlikte, bu olayların BM'nin 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesindeki tanımlara uymadığını ve bu sözleşmenin geriye dönük uygulanamayacağını savunmaktadır. "Ermeni soykırımı" nı tanıyan yerel parlamentolar arasında İspanya'nın Bask ve Katalan meclisleri, Avustralya'nın Güney Galler ve Brezilya'nın Sao Paulo eyalet meclisleri de bulunmaktadır. Aslında Ermenistan'ı ziyaret eden hemen her ülkenin devlet başkanı, başbakanı, dışişleri bakanı ve sair bakanı Ankara'daki Anıtkabir örneğinde olduğu gibi, resmî programına mutlaka Erivan'daki Soykırım Anıtını ve Soykırım

SDE Analiz

Müzesini de eklemekte ve sembolik de olsa o iddiaları onayladığını gösterir birkaç cümleyi ziyaretçi defterine yazmaktadır.

Ermeni diasporasının özellikle 2000'li yıllarda "soykırımın" tanınması konusunda önemli mesafeler aldığı ortadadır. Daha da önemlisi, giderek Batı kamuoyunda eğitim, propaganda ve medyanın da etkisiyle, geniş halk kitleleri bu iddiaları tek "mutlak doğru" gibi görmeye başlamışlardır. Peki, "1915 Olayları" nasıl "Ermeni Soykırımı"na dönüştü ve Türkiye uluslararası arenada kavrama sadece "sözde" sıfatı takmak ya da sonuna "iddiaları" ilave etmenin ötesinde nasıl bir strateji izlemelidir?

***Peki, "1915 Olayları"
nasıl "Ermeni
Soykırımı"na
dönüştü ve Türkiye
uluslararası
arenada kavrama
sadece "sözde"
sıfatı takmak ya da
sonuna "iddiaları"
ilave etmenin
ötesinde nasıl bir
strateji izlemelidir?***

SDE Analiz

Ermeni Soykırımını İddialarının Tarihsel Arkapları

İşin özetinin de özeti şudur: Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sırasında kendisine karşı giriştikleri silahlı isyanının bastırılması ve iç güvenliğin sağlanması amacıyla, dönemin İttihat ve Terakki hükümetince İstanbul ve İzmir haricinde kalan Ermenileri kitlesel olarak imparatorluğun güney eyaletlerine (bugünkü Suriye) zorunlu göçe (tehcir) tabi tutmuştur. Tehcir sırasında açlık, sağlık koşulları, saldırılar ve sair sebeplerden dolayı Ermenilerin bir bölümü hayatlarını kaybetmişlerdir. Tehcir edilen Ermeni nüfusu ve tehcir sırasında ölenlerin sayısı Türk ve Ermeni tarafları arasında en ihtilafli alanlardandır. Bugün "Ermeni Sorunu" olarak kavramsallaştırılan ve Ermeni tarafında "Büyük Felaket" olarak adlandırılan tarihimizdeki bu acı olaylar, Osmanlı için de imparatorluğun kaybedilmesi bir yana kendi vatandaşlarına uyguladığı bu zorunlu sürgün politikası nedeniyle en az Ermeniler kadar "Büyük Felaket" olmuştur.

***Ermeni tarafında
"Büyük Felaket"
olarak adlandırılan
tarihimizdeki bu acı
olaylar, Osmanlı için
de imparatorluğun
kaybedilmesi
bir yana kendi
vatandaşlarına
uyguladığı bu
zorunlu sürgün
politikası nedeniyle
en az Ermeniler
kadar "Büyük
Felaket" olmuştur.***

Tehcir kararına giden süreçte Osmanlı Devleti'nin Ermeni entelektüeller ve komitacılarının elebaşlarından oluşan 2000'e yakın kişiyi 24 Nisan 1915'te tutuklamasını Ermeniler, daha sonraları "soykırım" ve "yas günü" olarak anmaya başlamışlardır. Ermeni diasporası güçlü oldukları ülkelerin parlamentolarında etkinliklerini kullanarak, "24 Nisan" tarihini tüm dünyada "soykırım günü" olarak ilan edilmesi için çok ciddi siyasi mücadele vermektedir. Bu konuda bilenen Ermeni diasporası atalarının 1915'te yaşadıkları olayları, Yahudilere II. Dünya Savaşı sırasında Hitler Almanyası'na Holocaust sırasında uygulanan sistematik kıyımla eş tutmakta; hatta I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti üzerindeki Alman etkisini göz önüne alarak Holocaust'ın öncüsü kabul etmektedirler. Ermeniler için, tarihi anayurt olarak kabul ettikleri Anadolu'dan zorunlu kopuş sürecinde yaşananlar, tartışmasız biçimde "soykırım" olarak kabul edilmektedir ve bu inanç bugünkü diaspora Ermenilerinin siyasi kimliklerinin oluşmasında ve sürdürülmesinde kurucu mit işlevi görmektedir.

SDE Analiz

"Ermeni diasporası" diye bahsettiğimiz topluluk gerek hacim olarak bugünkü Ermenistan nüfusunun yaklaşık olarak dört katına tekabül ettiğini

gerekse de Ortadoğu'dan Latin Amerika'ya kadar coğrafi dağınlıklığını hesaba katarsak ekonomik, sosyal, siyasal kısaca hiçbir anlamda homojen bir topluluk olmadıklarını akılda tutmak gerekir. Bu heterojenliğe, diasporanın hepsinin de 1915 Olayları sonrasında o dönemki Osmanlı coğrafyasından ayrılanlar olmaması katkı sağlar. Tam tersine özellikle XIX. yüzyılın sonlarında Amerika'ya yerleşen Ermeni diasporası soydaşlarına sahip çıkmıştır. Aynı şekilde Ermeni diasporası dediğimizde dünyanın dört bir yanına dağılmış Ermenilerin günlük bireysel ve cemaat olarak temel uğraşlarının da "Ermeni Soykırımı"nın tanınması uğraşı demek fazla abartılı olur. Fakat Ermenistan ile kıyaslandığında Ermeni diasporasının en göze çarpan ortak uğraşısı, "soykırım"ın tanıtılması gayretidir. Öte yandan bütün diaspora topluluklarında karşımıza çıkan özellikle "anavatan" olarak kabul edilen topraklardan uzun bir zaman diliminde uzak kalmanın, hassaten bu toprakları hiç görmemenin, etno-linguist kimlik üzerinde yaratacağı tahribatı ve asimile olmayı önlemek için kimlik inşası bu acı olay üzerinden sistematik ve sürekli bir şekilde yoğrulur. Kısacası, 1915 olaylarında bireysel, ailesel ya da atalarından hiçbiri bu acı olaylara muhatap olmasa bile, kimlik bu cenahtan ilerler. Öte yandan acı olaylara atıf üzerinden kimlik inşa etmek, diasporik ya da değil tüm milliyetçi hareketlerin ortak temasıdır. Benzer şekilde Türk milliyetçiliğinin bütün versiyonlarının Cumhuriyet'in özellikle erken dönemde Osmanlı'yı inkâr eden söylem ve pratiklerine rağmen, zaman içinde hassaten Çanakkale ve Sarıkamış'taki kayıplara sahip çıkması, milliyetçiliğin acılara olan düşkünlüğünü gösterir. Aynı şekilde 1915 Olayları'na dair Türkiye'nin o zamanki Türk ve Müslüman ahalinin Ermeni çetelerince maruz kaldıkları menfur saldırılardan çokça bahsetmesi, kolektif hafızanın ulusal bilincin inşasındaki önemini anlatmaktadır. Öte yandan Ermeni diasporası, Ermenistan da bağımsız olarak, "devletsiz" yapısıyla mağduriyet söylemini kimliğin korunmasında çok daha işlevsel biçimde kurmakta ve kullanmaktadır.

Ermeni diasporası 1915 Olaylarını "soykırım" olarak tanıtmaya uğraşlarına 1955'den sonra başlamıştır. Nazi Almanyasının önderlerinin soykırım suçuyla yargılanarak ceza almaları ve II. Dünya Savaşı sonrası Alman devletinin Yahudilerden resmen özür dileyerek tazminat ödemesi, Ermeni diasporası için de izlenecek yöntem konusunda ilham kaynağı olmuştur. Bu amaçla diaspora, "dört-T" olarak ifade edilen ve aşamalı olarak uygulamaya sokulan siyasî bir strateji geliştirmiştir. Bunlardan birincisi, Tanıtma'dır. Bu amaçla 1975'te Lübnan İç savaşı sırasında Agop Agopyan tarafından kurulan Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (ASALA; Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) isimli terör örgütü, tedhiş eylemleri yoluyla "Ermeni soykırımı" iddialarını uluslararası arenaya taşımışlardır. ASALA konuyu sadece uluslararasılaştırmakla kalmamış, terörize etmek konusunda da başarılı olmuştur. İkinci adım ise Tanınma'dır. Bu aşamada, Ermeni diasporası propaganda faaliyetleri yoluyla soykırım iddialarının dünyanın farklı yerlerinde resmen tanınmasını hedeflemektedir. 1980'lerin ortasından bu yana devam eden bu faaliyetler giderek hız kazanmakta ve yukarıda saydığımız çeşitli ülkelerin parlamentolarından alınan tanınma kararları ile ve dünya kamuoyunda oluşturdukları " 'mağdur Ermeni' 'zalim Türk'e karşı" imajı ile sonuç almaktadır. Yukarıda ifade

***Ermeni diasporası,
Ermenistan da
bağımsız olarak,
"devletsiz" yapısıyla
mağduriyet
söylemini kimliğin
korunmasında
çok daha işlevsel
biçimde kurmakta
ve kullanmaktadır.***

SDE Analiz

Türk Dış Politikasında Ermeni Sorunu

12

edildiği gibi, Almanya'dan Rusya'ya kadar uluslararası toplumun önde gelen aktörleri "Ermeni soykırımı" nı tanıdımlardır. Ermeni diasporası şimdi de "soykırımın" ABD'de tanınması için, seçim öncesinde kendilerine yazılı vaatte bulunan Başkan Obama'yı bir şans olarak görmektedir. Stratejinin üçüncü ayağında ise Tazminat talepleri gelmektedir. Son aşamadaki Toprak talebi ise "batı Ermenistan" olarak adlandırdıkları doğu Anadolu'nun Ermenistan topraklarına katılmasıdır. Bunun için de konunun büyük güçlerin desteği ile Birleşmiş Milletlere (BM) ve Uluslararası Adalet Divanı'na taşınması sağlanması gündemdedir. Bu dört aşamalı siyasi strateji diasporadaki her Ermeninin gündeminde değilse bile, Türkiye'nin tepkileri bu bağlamda geliştirilmektedir.

Bir anlamda bu siyasî eylem planı Ermenilerin XX. yüzyılın başında mülklerini ve topraklarını kaybettikleri doğu Anadolu coğrafyası üzerinde "Büyük Ermenistan" kurma amaçlarına soykırım iddiaları üzerinden ulaşma stratejisi olarak da okunabilir. Gerçekten de bugünkü komşu ülke Ermenistan'ın gerek Bağımsızlık Bildirgesinde gerekse de Anayasasının girişinde Büyük Ermenistan hayalinin devam ettiğini gösterir ifadeler de yer almaktadır. Örneğin, daha önce de belirttiğimiz üzere Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin Batı Ermenistan olarak kavramsallaştırılması bu minvalde düşünülebilir. Bu yaklaşım Ermenistan'ı uluslararası politikada yayılmacı (irredentist) bir ülke konumuna sokmaktadır. Kaldı ki, 1988-94'teki Karabağ Savaşı sırasında Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarını terk etmeye yanaşmaması ve bu işgalde Ermeni nüfusun azınlıkta kaldığı bölgeleri de uhdesinde tutması, bu yayılmacı politikanın bir diğer ayağını oluşturmaktadır. Genelde bu tür işgal eylemlerinde gereğinden fazla toprak ele geçirilmesi ve tutulması olası müzakerelerde avantaj sağlayan bir kart için de kullanılmaktadır. Ermenistan da bu kartını çeşitli vesilelerle zaman zaman dillendirmektedir. Öte yandan, soykırım iddiaları Ermenistan halkından ziyade Ermeni diasporası için kendi etnik ve kültürel kimliklerini tanımlamalarının ve buldukları ülkelerde kültürel asimilasyona karşı korunmanın bir siyasî aracı olarak da kullanılmaktadır. Böylece 1915'te gerçekten ne olduğundan çok, nesilden nesile anlatılan büyük bir mağduriyet anlatısı mitolojikleştirilmekte, kısacası mitos logos'un önüne geçmektedir. Ermeniler bir yandan uluslararası alanda mağduriyetin tekeline oynamaktadırlar. Diğer yandan da Ermeniler, Balkan devletlerinin bağımsızlıklarını takip eden modelde dönemin emperyalist güçlerinin desteğini de alarak giriştikleri bağımsızlık mücadelesinde başarısız oldukları isyanların faturasını ve bu isyanlarda öldürdükleri Türk ve Müslüman ahaliyi de unutturmanın bir aracı olarak kullanılmaktadırlar. Bu şartlardan beslenen nefret duygusu ve diyalog eksikliği ise 1915 Olaylarına ilişkin her iki taraf arasındaki farklı hikâyelerin tartışılmasını ve muhtemel bir rehabilitasyonun önünü tıkamaktadır.

1915'te gerçekten ne olduğundan çok, nesilden nesile anlatılan büyük bir mağduriyet anlatısı mitolojikleştirilmekte, kısacası mitos logos'un önüne geçmektedir.

SDE Analiz

Türkiye'nin Stratejisi

Osmanlı Devletinin küllerinden bir anlamda yeniden doğan Anka kuşu (phoenix) Türkiye Cumhuriyeti, bir imparatorluk bakiyesi üzerinde "ulus-devlet" modelinde kuruluşu sırasında redd-i miras yaparak Osmanlı'ya ait olumlu ve/ya olumsuz gördüğü ne varsa siyasî hafızasından silerek yeni bir başlangıç yapmak istemiştir. Bu bağlamda, Ermeni ve Yunan mezalimleri ile Rumeli'den Balkan Savaşları ve Kafkasya'dan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonucunda tehci-re uğrayan Türk ve Müslüman ahalinin trajedisini anlatan bazı sözlü tarih çalışmaları dışında, Osmanlı'nın çöküşünü analiz eden ve ciddi tartışmalar içeren eserler yok denecek kadar azdır. Oral Sander'in de işaret ettiği gibi, Türkler kendi tarihlerine yakışan bir vakarla Osmanlı'nın cenazesini kaldırmışlar ve acılarını içlerine gömerek yeni bir devlet kurmak için geleceğe odaklanmışlardır. Her ne kadar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları başat bir şekilde "Osmanlı Paşaları" olarak adlandırılan askerî ve sivil bürokrasisinin seçkinleri olsa da, nerdeyse son yüzyılında bitkisel hayata giren ve Avrupa'nın "hasta adamı" olarak adlandırılan imparatorluğu ayakta tutmak yerine yeni bir sayfa açmak yolunu izlemişlerdir. Bu nedenle 1915 Olayları genç Cumhuriyet için, Balkan, Trablusgarp ve Çanakkale Savaşları gibi unutmaya çalıştığı Osmanlı'yı hatırlatan olaylar cümlesindedir. Kaldı ki; Cumhuriyeti kuran Osmanlı Paşaları, 1915 Olayları'nı aynen Osmanlı Devleti'nin yoğun toprak kaybı ile parçalanması gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) sorumluluğunda görmüşlerdir. İttihatçılar da I. Dünya Savaşı yenilgi ile sonuçlanınca ya ülkeyi terk etmişler ya da Mondros Mütarekesi sonrasında işgal güçlerince İstanbul'da kurdurulan Divan-i Harbi Örfi'de yargılanarak cezalandırılmışlardır. Her ne kadar gerek Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu ve İstanbul'da direnişi örgütleyen (Karakol Teşkilatı) gerekse de genç Cumhuriyetin çekirdek kadrosunda ciddi bir İTC kadrosu ve geleneği hâkimse de, kendi seçkinlerini oluşturmada yol kateden Kemalist kadro, olabildiğince hızlı bir şekilde kendini İTC ile ayrıştırma yoluna gitmiştir. Bu nedenle, deyim yerindeyse, yeni

Cumhuriyeti kuran Osmanlı Paşaları, 1915 Olayları'nı aynen Osmanlı Devleti'nin yoğun toprak kaybı ile parçalanması gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) sorumluluğunda görmüşlerdir.

SDE Analiz

Türk Dış Politikasında Ermeni Sorunu

14

Türk devletinin siyasal seçkinleri kendilerini eski rejimin (ancien régime) günahlarından dolayı ahlaken ve siyaseten sorumlu hissetmemişlerdir. Cumhuriyetin kurucuları, Türk milliyetçiliğini kurgulayabilmek için o acılı dönem hakkında bilinçli unutkanlığı (conscious amnesia) tercih etmişlerdir. Dolayısıyla 1915 olayları, ASALA'nın 1970'li yıllarda Türk diplomatlarına yönelik olarak başlattığı terör saldırılarının yarattığı sarsıcı siyasi etkiye kadar ne Türk hariciyesinin ne de entelijansiyasının dikkatini ve ilgisini çekmemiştir. O döneme ait Osmanlı arşiv belgeleri ise yakın zamana kadar ne tasnif edilmiş ne de kullanılması teşvik edilmiştir. Konu 1980'lerde uluslararası arenaya yansımaya başlayınca, daha sonra İngilizce ve Fransızca'ya da çevrilecek olan Ermeni Dosyası (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983) Büyükelçi Kamuran Gürün tarafından bu bağlamda ilk ciddi çalışma olarak hazırlanmıştır.

1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılıp Ermenistan da bağımsız bir ülke haline geldiğinde, Türkiye diğer Sovyet ardılı Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile birlikte bu ülkeyi tanımış ve diplomatik ilişkilere başlamıştır. Öte yandan, SSCB döneminde Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nda 1988 başlarında Ermeniler ve Azeriler arasındaki tedhiş olayları, SSCB sonrası kurulan Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri arasında bir savaşa dönüşmüştür. Türkiye, Karabağ Savaşı sırasında Ermenilerin 26 Şubat 1992'de Hocalı'da yaptığı katliam üzerine Azerbaycan ile dayanışma adına sınırını tek taraflı kapatarak Ermenistan ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Ancak gerçek şudur ki; Ermenistan'a karşı nerdeyse yirmi yıldır sürdürülen siyasî ve ekonomik ambargo Karabağ sorununun çözümüne hatırı sayılır bir katkı sağlamıştır. Aksine Türkiye'nin egemenlik hakkının bir yansıması olsa da sınırı tek taraflı olarak kapatması, Ermenistan ile Ermeni diasporasını Türkiye'ye karşı kopmamacasına birleştirirken, Batılı mahfillerde de Türkiye'ye karşı kullanılacak bir koz haline gelmiştir. Bu nedenle, son yıllarda Türkiye Batılı ülkeler tarafından ikili bir kısıpaca alınmaya çalışılmaktadır. Bir yandan Türkiye'den 1915 Olaylarını "soykırım" olarak tanınması istenirken, diğer yandan da sınırın kapatılması ile daha da fakirleşen Ermenistan'la sınırlarını açarak diplomatik ilişkilerin başlatılması talep edilmektedir. Nitekim 1990'lı yıllarda ABD, insanî yardım koridoru (humanitarian relief corridor) açılması konusunda Türkiye'ye diplomatik baskı uygularken, Avrupa Birliği (AB) de gerek parlamentosunda aldığı kararlarla gerekse de AB Komisyonunun hazırladığı Türkiye İlerleme Raporlarında Türkiye'yi "iyi komşuluk" ilkelerine uymaya çağırmıştır. ABD Başkanı Obama'nın Türkiye ziyaretindeki Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleştirilmesi yönündeki talebi olarak kristalleşen uluslararası kamuoyu baskısı, Türkiye'nin Ermenistan'la diyalog arayışlarına ivme kazandırmıştır. Uzun ve gizli görüşmeler trafiğinden sonra, önce futbol diplomasisi ile kamuoyu yumuşatılırken, ardından da İsviçre'nin arabuluculuğu ile hazırlanan ve iki ülke arasında ilişkilerin normalleştirilmesini amaçlayan protokoller 10 Ekim 2009'da Zürih'te imzalanmıştır.

SDE Analiz

Protokoller: Tarafların Beklentileri ve Sonuçları

Protokoller özünde geçmişi tamamen unut/tur/maya yönelik olmayıp komşu iki ülkenin bugün için donma noktasındaki başta siyasî ve ekonomik ilişkileri tarihin cenderesinden kurtarmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin temel tezi 1915 Olayları'nda yaşanan acılara yalnızca Ermenilerin değil, Türklerin de maruz kaldığı gerçeği ve bu gerçeğin tüm dünyaya anlatılmasıdır. Zira tüm dünya yıllardır 1915 Olaylarını baskın bir şekilde Ermeni kaynaklarından ve diasporanın taraflı propagandasıyla şekillenen yayınlarından öğrenmektedir. Protokollere ön adım olması bakımından, 2005'te Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tüm partilerin desteklediği bir bildiri yayınlayarak, 1915 Olaylarının araştırılması için ortak bir Tarih Komisyonu kurulması ve karşılıklı olarak arşivlerin açılması çağrısını Erivan'a ve tüm dünyaya duyurmuştur. 2009'da imzalanan protokoller Türkiye'nin bu talebini karşılayacak bir komisyonun kurulmasını öngörmektedir. Davutoğlu'nun ifadesiyle böylece iki tarafta da "adil bir toplumsal hafıza" yaratma imkânı ortaya çıkacaktır. Ortak bir hafızanın kurulması için tarafların, kendisini "yegâne masum" ve yekdiğerini "mutlak suçlu" ilan eden söylemden vazgeçmeleri gerekmektedir. İkinci adım olarak, 1992'de kesilen iki ülke arasındaki siyasî ve diplomatik ilişkilerin yeniden inşası öngörülmektedir. Üçüncü adımda sınırların ticaret ve turizme açılması öngörülürken, Karabağ sorunu protokollerde doğrudan bahsedilmemektedir. Ancak imza töreninde, AGİT bünyesinde Ermeni-Azeri görüşmelerini yürüten Minsk Grubunun Batılı eşbaşkanları olan Rusya Federasyonu ve Fransa ile ABD ve AB gibi güçlü aktörlerin temsilcilerinin de hazır bulunması, aslında protokollerin uygulanmasının büyük ölçüde Karabağ'da önemli ilerlemelerin sağlanmasına bağlı olduğunun uluslararası toplum tarafından da anlaşıldığını göstermektedir.

Protokoller ile Ermenistan, on yedi yıldır özellikle Kafkasya'da dışında kaldığı siyasî ve ekonomik dinamiklerle yeniden buluşma; siyasî yalnızlıktan kurtulma ve Türkiye üzerinden Batı'yla ilişkilerini geliştirme fırsatını yaka-

2009'da imzalanan protokoller Türkiye'nin bu talebini karşılayacak bir komisyonun kurulmasını öngörmektedir. Davutoğlu'nun ifadesiyle böylece iki tarafta da "adil bir toplumsal hafıza" yaratma imkânı ortaya çıkacaktır.

SDE Analiz

lamaktadır. Ermenistan ilk kez bu antlaşmayla dış politikasını diasporanın etkisinden kurtararak sadece vatandaşlarına karşı sorumlu etkin bir ulus devlet davranışı sergileyebilmiştir.

Protokollerin imzalanmasından sonra gerek Türkiye gerekse de Ermenistan iç hukukları açısından protokolleri uygulamaya geçirmek için bazı ön adımlar atılmışlardır. Türkiye, protokolleri TBMM'ye sevk ettiyse de Azerbaycan ile kriz düzeyine varan sorunlar ve muhalefetin baskısı nedeniyle henüz yasama organından geçirememiştir. Öte yandan Ermenistan da kendi iç hukuku gereği, protokolleri önce Anayasa Mahkemesine göndermiş ve çeşitli yetkili ağızlardan da önce Türkiye'nin protokolleri kendi parlamentosundan geçirmesini beklediğini iletmiştir. Ermenistan Anayasa Mahkemesi protokolleri onaylamakla birlikte, onama kararına eklediği bir şerh ile protokollerin özüne ve ruhuna aykırı bazı yorumlamalar da getirmiştir. Bu da Türkiye ve Ermenistan arasında filizlenmeye başlayan ilişkilerdeki güven ortamını oldukça sarsmıştır. Üstelik Ermeni tasarısının Amerikan Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nde görüşülmesi sırasında diasporanın yanı sıra Ermenistan resmî heyetinin de lobicilik yapması, Türk tarafında Ermenistan'ın siyasî niyetleri konusundaki şüpheleri artırırken, iki ülke arasındaki güven kaybını daha da derinleştirmiştir. Denilebilir ki; normalleşme sürecini canlandıracak yeni bir hamle yapılarak taraflar arasında güven tazelenmediği sürece iki ülke arasında yıllar sonra yakalanan en somut normalleşme fırsatının her iki ülkenin iç siyasal çalkantıları arasında yok olup gitmesi kuvvetle muhtemeldir. Bunun doğal sonucu ise, her iki ülkede de karşılıklı olarak radikal milliyetçi politikaların geri dönüşü ve siyasî gerginliklerin yeniden başlaması olacaktır. Dahası bu durumdan her iki ülkenin şahinleri kazançlı çıkarken, gerek Türkiye'de gerekse de Ermenistan'da demokrasinin konsolidasyonu ciddi biçimde yara alacağından, özellikle Ermeni dış politikasında diasporadan bağımsız siyasa üretme yetisi belki de hiç dönmek üzere kaybolacaktır. Böyle bir durum için her iki ülkenin ulusal çıkarları açısından ne kadar uygun olduğu tartışmalıdır.

Normalleşme sürecini canlandıracak yeni bir hamle yapılarak taraflar arasında güven tazelenmediği sürece iki ülke arasında yıllar sonra yakalanan en somut normalleşme fırsatının her iki ülkenin iç siyasal çalkantıları arasında yok olup gitmesi kuvvetle muhtemeldir.

SDE Analiz

Türk Dış Politikası İçin Öneriler

Türkiye'nin özellikle Batı ülkelerinin parlamentolarından ve yerel meclislerinden geçen "Ermeni soykırımı" tasarılarını görmezden gelmesi mümkün değildir. "Ermeni soykırımı" bir iddia olarak bile bölgesinde "oyun kurucu" olma çabasında barış üzerinden bir yol ve dil izleyen Türkiye'nin pro-aktifleşen dış politikasına ket vurduğu gibi, Türk halkı üzerinde de milliyetçileştirici bir etki yapmaktadır. Yaşanmış insanî acılar elbette önemlidir ve Türkiye, tarihine sahip çıkmak bağlamında hiçbir telkine bile gerek olmadan gerekli adımları atmak konusunda tereddüt göstermemelidir. Bu bağlamda, Ermeni diasporası ve Ermenistan girişimleri yakından izlenmeli, uluslararası ortamda "soykırım" iddialarını göğüsleyecek ciddi ve sürdürülebilir bir strateji geliştirilmelidir. Bu strateji, Ermenistan'la diyalog ve ortak komisyon kurma arayışı kadar, savaşa ramak kalan Suriye ile olan ilişkilerin bugün vize muafiyetine gelindiği akılda tutularak etkin bir barış ve diyalog diplomasisi yöntemlerini ve tedbirlerini de içermelidir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, bakanlığa başladıktan hemen sonra Suriye ile gelinen noktanın kolay olmadığını, bizzat kendisinin Başbakan Başdanışmanı sıfatıyla otuz kez Suriye'ye gittiğini açıklamıştı. Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesinde aktif bir diyalogun geliştirilmesi Türk dış politikasının pro-aktif yönelişine hizmet edecektir.

"Ermeni sorunu" yalnızca bilimsel bir problematiğin çözümlenmesi olarak tarihî bir olayın ve sonuçlarının araştırılması değildir. Hatta tarihsel boyutunun ötesinde tarafların uğradığı haksızlığın giderilmesine dair salt hukukî bir sorun da değildir. Sorun, Türkiye'nin proaktif dış politikasının felç edilmesine yönelik bir stratejinin önlenmesidir. "Ermeni soykırımı" üzerinden Türkiye ile sorunu olan ve/ya Türkiye'nin bölgede ve dünyadaki yükselişinden kaygı duyan güçler, parlamentoları aracılığıyla bu iddiaları Türkiye'ye karşı bir siyasî şantaj ve psikolojik yıpratma aracı olarak kullanmaktadır. Ayrıca ABD ve İsveç örneği üzerinden yaşanan gelişmeler, son yıllarda Türkiye'nin çizmeye çalıştığı barışçı, insanî, ahlakî ve yapıcı

ABD ve İsveç örneği üzerinden yaşanan gelişmeler, son yıllarda Türkiye'nin çizmeye çalıştığı barışçı, insanî, ahlakî ve yapıcı temeldeki proaktif dış politikasını zaafa uğratmakta, atılan adımları boşa çıkarmaktadır.

SDE Analiz

temeldeki proaktif dış politikasını zaafa uğratmakta, atılan adımları boşa çıkarmaktadır. 1915 Olayları adeta yeni bir güzergahta ilerleyen Türk dış politikasının ve buna paralel yükselen Türkiye imajının "Aşıl topuğu" haline gelmiştir. Türkiye'nin dış politikadaki pro-aktif tutumu kendisini bu soruna hasrettikçe kaybettiği enerji yüzünden yakın çevresiyle veya uluslararası sorunlarla ilgilenmek yerine, yalnızca kendi sorunlarına odaklanmış savunmacı bir tutum takınmaya zorlanmaktadır.

ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nden bir oy farkla geçen tasarı elbette Türkiye için "dünyanın sonu" değildir. Ancak bu sonuç Türkiye'nin iyi niyetli çabalarının ve bölgesel barışa yönelik katkılarının ne Washington tarafından ne de İsveç gibi "dost", "müttefik", "stratejik ortak" ülkelerce yeterince algılanmadığını ortaya koymaktadır. Oysa "küresel barış" söylemi ile iktidara gelen ve Avrupa'dan Çin'e kadar geniş bir coğrafyada ciddi bir heyecan dalgası içinde barış ümidi uyandıran Başkan Obama'nın, nerdeyse bir asırlık karmaşık bir siyasî sorunun aşılması konusunda taraflar arasında imzalanan protokollerin uygulanmasına zaman tanımak için gerekli basireti ve sabrı göstermesi beklenirdi. Türk-ABD ilişkileri bu kararla gereksiz şekilde zehirlenmiştir. Ancak Obama yönetiminin tasarımının genel kurula gelmeyeceğine ilişkin verdiği mesajdan sonra, Başbakan Erdoğan Türkiye'ye çağrılan Washington Büyükelçisi Namık Tan'ın geri döneceğini ve kendisinin de ABD'ye ziyarette bulunacağını bildirmesi doğru yolda atılmış iyi niyetli bir adım olarak görülmelidir.

Türkiye, dış politikasının selameti açısından 1915 Olaylarının, her ne suretle olursa olsun, uzun bir süredir parçası olmaya çalıştığı Batı dünyasının ülkeleriyle ikili ilişkilerini ipotek altına almasına izin vermemelidir. Bu çerçevede, ABD ve İsveç örneklerinde izlenen büyükelçilerin istişare için merkeze çağrılması, ilk planda karşı tarafa Türkiye'nin ciddiyetini göstermek açısından anlamlı bir mesaj olarak gözükebilir. Fakat büyükelçilerin bu şekilde geri çekilmeleri şeklindeki diplomatik tepkiler yerine, daha etkin ve uzun dönemde sonuç alıcı farklı tedbirler ve stratejiler uygulanmaya konulmalıdır. Bu yöntemin önemli bir handikapı da marjinal faydasını kısa sürede azalmasının ötesinde, Türkiye'yi uluslararası alanda "mızıkçı" konumuna sokmasıdır. Çünkü istişare sebebiyle bile olsa büyükelçinin merkeze çağrılması sıklıkla uygulanacak diplomatik bir tasarruf değildir.

Türkiye, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun cümleleriyle dile getirdiği "adil bir ortak hafıza" yaratmanın yollarını açmaya çalışmalıdır. Bu çerçevede son gelişmelere rağmen Türkiye bir yandan Ermeni açılımlarına devam etmeli, öte yandan Ermenistan'ın komşuları ile ilişkilerini güçlendirerek Ermenistan'ı işbirliğine zorlayacak yeni diplomatik baskı yöntemlerini ve caydırıcı taktikleri geliştirebilmelidir. Bu amaçla, Türkiye protokol krizinin çözülmesi için bir yandan Ermenistan ile diyalog arayışlarını sürdürürken, bu arayışını protokolün imzalanmasında resimde arkada duran ülkeler ve

SDE Analiz

uluslararası örgütleri de devreye sokarak devam ettirmelidir. Öte yandan Karabağ sorununun çözülmesi konusunda Azerbaycan üzerinden caydırıcı tedbirler konusundaki kartını elinde tutması gereken Türkiye, attığı adımları zedelememek için zorlayıcı diplomasi uygulamanın imkânlarını gerektiğinde devreye sokmalıdır. Türkiye Ermenistan ile geliştirdiği ilişkilerini pozitif yönde katkı sağlamak için diğer ülkelerle işbirliğine açık olmalı, ama zaten bıçak sırtındaki ilişkileri zedeleyebilecek üçüncü ülkelerin tasarruflarına karşı tedbir almalı, kendi dış politikasını bu ülkelerle özdeşleştirecek ve bu bağlamda Ermenistan ile ilişkileri gelecek her türlü adımdan uzak kalmalıdır.

Bu bağlamda Türkiye'nin Azerbaycan ile dayanışmanın göstergesi olarak Ermenistan sınırını kapatması, zamanla Türk-Ermeni ilişkilerinde iplerin Bakü'de olduğu yönünde çarpık bir imaj doğurmuştur. Bakü de Ankara'yı doğalgaz satışı fiyatlandırmasıyla tehdit etmekten ve Türkiye-Ermenistan ilişkileri gelişirken, topraklarını işgal etmede destek veren Rusya Federasyonu'na eşzamanlı ziyarette bulunmaktan geri durmamıştır. "İki devlet tek millet" romantik milliyetçilik adına hoş bir slogan olabilir; ancak özellikle dış politika yapımında sloganlarla değil ulusal çıkarların maksimizasyonu temel hedef olduğuna göre, "ulusal çıkarların" mutlaka "ulusalcı" bir yaklaşımla çözümlenmesi gerekli değildir. Kaldı ki, ABD Dış İlişkiler Komitesindeki oylamada "tek millet" olduğumuz Azeri yetkililer, "farklı bir devlet" olarak Türkiye'nin yanında yer almamışlardır. Ezcümle, Türk dış politikası Azeri etkisinden ve Ermenistan dış politikası da diaspora boyunduruğundan kurtarılmadıkça, Türkiye ve Ermenistan kendi doğal ilişkilerini geliştiremeyeceklerdir. Bu vesile ile Azerbaycan'ın Türkiye üzerinden Ermenistan ile dolaylı çatışması engellendiği gibi Azerbaycan dış politikası da doğrudan Ermenistan ile yüzleşebilecektir.

Türkiye Ermenistan halkına yönelik iyi niyetini ve insanî duyarlılığını göstermek üzere bazı adımlar da atabilir. Örneğin, protokollerden bağımsız olarak, Türkiye tek taraflı olarak kapattığı sınır kapılarını "pilot uygulama" bağlamında belli bir süreliğine ya da süresiz açabilir. Hatta 24 Nisan öncesinde bu şekilde yapılacak diplomatik jest, Batı ülkelerinde son aylarda Türkiye'nin aleyhine dönen kamuoyu üzerinde inanılmaz bir pozitif etki yaratacak ve uluslararası kamuoyunu Türkiye'nin lehine çevirecektir. Böyle bir adım Başbakan Erdoğan'ın sık sık ifade ettiği "kazan-kazan" yaklaşımı ile de örtüşmektedir. Dahası böyle bir jest dünyanın en büyük on yedinci ekonomisi ve yetmiş milyondan fazla nüfusu ile Türkiye'nin kendisine olan güveninin ve insani duyarlılığının bir göstergesi olarak okunacaktır. Ermenistan'da ise başta Cumhurbaşkanı Sarkisyan olmak üzere, iç politikada diyalogdan yana olan aktörlerin elini güçlendirecek ve Ermenistan dış politikasının en azından diasporadan bağımsızlaşmasını daha da hızlandıracaktır.

Türkiye'nin Azerbaycan ile dayanışmanın göstergesi olarak Ermenistan sınırını kapatması, zamanla Türk-Ermeni ilişkilerinde iplerin Bakü'de olduğu yönünde çarpık bir imaj doğurmuştur.

SDE Analiz

Türk Dış Politikasında Ermeni Sorunu

20

Türkiye'nin sınırları kendi tasarrufu olarak açması kendinden emin duruşunu ve samimiyetini tüm dünyaya gösterecektir. Aksi durumda ise, büyükelçileri istişare için merkeze çağırma, Türkiye'deki kaçak çalışan Ermenileri sınır dışı etmeyi dillendirme, ikili ilişkileri askıya alma ve üst düzey ziyaretleri iptal etme taktikleri uzun vadede hiçbir kalıcı etkisi olmayan, reaktif; Türkiye'nin yeni dış politikasıyla uyuşmayan bir yaklaşımdır. Doğru politika Büyükelçilerin en kısa sürede görev yaptıkları ülkelere dönmeleri ve konuya dair diplomatik mücadelelerini ilgili ülkelere sürdürmeleridir. Başbakan Erdoğan da ertelediği İsveç gezisini en kısa sürede gerçekleştirmeli ve bu gezide kamu diplomasisine ağırlık vererek, dikkatlerin bu konuya çevrildiği bir ortamda İsveç parlamenterlerine ve halkına Türkiye'nin tezlerini anlatmalıdır.

Özetle Ermeni sorununu iç ve dış politikamızda bir güvenlik ve kimlik sorunu olmaktan çıkarmanın ve Türk dış politikasını "soykırım esiri" olmaktan kurtarmanın yolu, konunun her platformda özgürce tartışılmasının önünü açmak ve uluslararası platformlarda Türkiye'nin tezlerini anlatmaktır. Türkiye, modern diplomasinin inceliklerini kullanarak, Ermeni sorunuyla yüzleşebilecek siyasi güce, diplomatik tecrübeye ve demokratik olgunluğa sahip büyük bir ülkedir. Kaldı ki, Türkiye aynı zamanda "enerji koridoru" olma yolunda attığı adımlar da bu sorun çerçevesinde fazlasıyla sekteye uğramaktadır, aynı olumsuz çerçeve Ermenistan için de geçerlidir. Çünkü Ermenistan da bu koridorun bir parçası olma ihtimalini içine düştüğü "kavgacı profil" nedeniyle kaybetmektedir. Mevcut durum her iki ülkenin de aleyhinedir.

**Ermeni sorununu
iç ve dış
politikamızda bir
güvenlik ve kimlik
sorunu olmaktan
çıkarmanın ve Türk
dış politikasını
"soykırım
esiri" olmaktan
kurtarmanın yolu,
konunun her
platformda özgürce
tartışılmasının
önünü açmak
ve uluslararası
platformlarda
Türkiye'nin tezlerini
anlatmaktır.**

Sonuç olarak, 1915 olaylarını değişik çerçevelerde tartışmak mümkünken konu gereğinden fazla tarihileştirilmiş, hukukileştirilmiş, siyasileştirilmiş ve böylece insanî vasfından uzaklaşmıştır. Türkiye, Ermenistan ile coğrafi sınırları açmasının ötesinde Ermeni diasporası ile de diyalogun kapılarını açmak için aktif çaba harcamalıdır. Aynı şekilde Türkiye, siyasi mirasçısı olduğu Osmanlı devletinin kendi tebaasına karşı uyguladığı yanlış politikalarından dolayı, protokollerde öngörülen süreç başarıya ulaştıktan ve ikili ilişkiler normalleştirildikten sonra gerekirse sembolik düzeyde bir üzüntü/acı paylaşımı/özür beyanında bulunması da mümkündür. İç politikada demokratik siyasetin açılımlarla konsolide olması yönünde ciddi adımların atıldığı bir dönemde, tarihiyle, hukukuyla ve siyasetiyle bu açıdan da yüzleşmesi/barışması Türkiye'yi zayıflatmaz, tersine olgunlaştırır.

SDE Analiz

